

Regulaarse kooli algus Alatskivil.

Kapitalistlike suhete areng 19. sajandi esimesel poolel sundis mõisnikke rohkem tegelema talurahva haridusküsimustega. Ka nõudsid seda üha tungivamalt mitmed keskvalitsuse määrused, samuti 19. sajandi algul kehtestatud talurahva seadused. Kodaveres - Alatskivil oli sajandi algul kirikuõpetajaks Jakob Wilhelm Evert ja kahtlemata on see osaliselt ka tema teene (muidugi mitte talurahva huvides!), et 1810 aastal töötas kihelkonnas Omedust Koosani ja Nõvalt Varnjani ja 19 külakooli, nendest 6 Alatskivil. Siit selgub ka, millist määravat osa kogu kihelkonnas omab Alatskivi mõis oma suurusega. Browni patendi järgi pidi mõis külakoole avama iga 5-e adramaa kohta ühe. Sellega kuulus Alatskivi mõisa talumaade alla umbes 30 adramaad. Kuna teiste mõisate piirkondades avati vaid kaks ja mõnel juhul isegi 1 kool, siis olid nad ilmselt väiksemad. Veel 10 aastat hiljem loeti külakoole kogu Tartumaa kohta umbes 150. Samal ajal aga oli kõrtside arv 287, kusjuures need kõik olid paremas olukorras kui koolimajad.

1810.a. töötasid Alatskivil koolid järgmistes külades:

1. Haapsipeal - õpetajaks oli Joosti Peetri Märt.
2. Alasool - õpetajaks Ossorese Jüri
3. Peatskivil - õpetajaks Tuustiku Hansu Jaan.
4. Naelaveres - õpetajaks Kustase Tõnu.
5. Laheperal - õpetajaks Otsa Eno Tõnu.
6. Suurlahes - õpetajaks Pilli Tõnu ehk Raugama Toomas, kes oli ühtlasi ka Alatskivil köstriks,

Nagu nimestik näitab, olid õpetajad kõik maarahva hulgast ja ei omanud ükski veel perekonna nime. Üldine oli komme, kuni pärisorjusest vabastamiseni nimetada ja hingekarja panna talurahvast talu nime, isanime ja eesnime järgi (Tuustiku Hansu Jaan - Tuustiku talu peremees Hansu p, Jaan). Sellepärast ei saa nõustuda mõnede allikate vihjega, nagu oleks piirkond sellal sellepärast mahaajäänud olnud, et õpetajatel puudusid veel perekonnanimed. Vastupidi, see just näitab, et õpetajateks olid eestlased, koolide suur arv aga ise kõneleb enda eest.

Alasoo kool oli esimene konkreetne kool Alatskivil, kuigi temast ei saa me arvata praeguse kooli algust, ega määrata pidevat liini käesoleva ajani. Kool Alasoo ei töötanud kaua. Mõnekümne aasta pärast, kui rida põhjusi, millest hiljem juttu, tingis mõisapõldude laiendamise vajaduse, likvideeriti rida külasid ja talusid. Ka Alasoo küla tasased põllud ahvatlesid Alatskivi mõisnikku, mistõttu suur osa külast aeti ääremaadele ning Alasoo kool jäi seisma. Praeguste Soovere pärnade kohal teab vanarahvas näidata Alasoo kooli aset.

Midagi eriti konkreetset sellest koolist pole säilinud, kuid analoogia põhjal võime tolleaegset kooli-olu ligikaudselt ette kujutada. Püüti siis seda sunnitud asja nii ajada, et "hunt söönud ja lambad terveks jääksid". Kooli esialgseks ruumiks oli külm ja pime küün või rehi, kus "õpetas" mõni vigane või muidu kõlbmatu pärisori, aga võib olla ka mõni "aplaagrile" lastud vanadusest nõder mõisaametnik, kelle omadki teadmised ja tihti ka elukombed olid kangesti kahtlast laadi. Ametlikult pidi koolitöö kestma novembri lõpust märtsi lõpuni, ehk "mardipäevast lihavõtte pühadeni", kuid tegelikult käidi koolis palju vähem, vaid mõnel talvekuul. Kogu õppetöö seisis piibli-
löö ja kirikulaulude veerimises, rohkem küll isegi kate-
kismuse ja kirikulaulude pähetuupimises. Kirjutamist ei lubanud mõisnik õpetada, sest see oleks maamehe liialt kardetavaks vastaseks muutnud. Aga 99% koolmeistrest ei osanud isegi kirjutada.

4

Paukami köstrikskool.

Omaette lõigu moodustab Alatskivi kooli ajaloos köster Paukami era-köstrikskool Alatskivi köstri majas.

Vana Paukami pojapoeg August käinud Valgas Zimse seminaris, kuid ei saanud lõpetada, sest parun Nolken nõudnud teda tagasi. Alatskivi köstriks kinnitati August Paukam detsembris 1881, kuid nähtavasti juba enne seda oli ta avanud kooli, igatahes kinnitab seda ka A. Pärna teade Lahepeestalt, kelle vanaisa olevat õppinud Paukami koolis. Õpilasi olnud seal lo poisid ümber, kusjuures õppetöö olnud märksa ulatuslikum vallakooli omast. Kasutatud Jakobsoni ja teisi progressiivseid kooli raamatuid. Venestuse poolt aga kool peagi suleti. Paukam ise juhatas veel hiljemgi laulukoori ja olnud rahva hulgas väga lugupeetud ja hinnatud mees ja kui Laksi Tõnise sugulased algatasid vanale Tõnisele hauasamba püstitamise mõtte, siis olnud ka Paukam kuidagimoodi selle asjaga seotud. Räägitakse isegi, et samba kavand olla valmistatud Paukami poolt. 1905.a. sündmuste järele oli Paukam pikemat aega kahtluse all, käinud mitu korda uurimisel ja olevat isegi lühemat aega vangis olnud. Ka köstri ametist pidi ta mõneks ajaks loobuma. 1922.a. oktoobris tähistati Alatskivi laenu-raamatukogu 40. aastapäeva. Sel puhul tehtud fotol kogu asutajaist võib ära tunda mitmeid endisi Paukami õpilasi. Küllap oli Paukam see, kes poisse õpetas raamatuid armastama ja kõrvalepandud taskurahast neid ka soetama. Laenu-raamatukogu asutajate hulgas oli ka helilooja ja muusika-õpetaja August Kiissi isa. August ise sai alghariduse

Naelavere koolis, hiljem õppis Tartu Õpetajate seminaris ja muusikakoolis. Töötas seminaris ja Tartu teistes koolides muusikaõpetajana ja orkestreis viiulimängijaina. August Kiiss on tuntud ka heliloojana.

Enamik selleaegseid õpetajaid olid aktiivsed seltsi- ja kultuuritegelased Alatskivi rahva hulgas. Juba 1876a. asutati Alatskivile võrdlemisi suure liikmete arvuga tuletõrje selts, kus muu kõrval ka kultuuritööd tehti. Lahepere õpetaja J. Mattu asutas seltsi juurde meeskoori, Elias Liiv juhatas puhkpilli ~~or~~ orkestrit ja segakoori. Kodavere kihelkonnakooli õpetaja Jürgenstein - Lill korraldas seltsis esimesed näidendid. Laulukoor töötas ka Naelavere kooli juures juba Juhan Põdra ajal, kuigi siis lauldi peamiselt vaimulikke laule, mida aeg-ajalt ka kirikus ette kanti. 70-dail aastail Jakob Liiv kihelkonna kooli-poisina võttis koori üle ja õpetas ka ilmalikke laule.

Jah, Nolkeni "hea paruni" kuulsus ei püsinud kaua. Talude päriseks müümisel, mis enamuse toimus selle sajandi algul, tegi ta ikka veel head nägu: jättis kergesti võlgu, alandas mõnel juhul ostuhindu loo rubla võrra - "hoonete-ehitamiseks" jne. Ja mõni lihtsameelne veel tänapäevani usub, et oli hea mees, kuid 20 taalrilisest talust võttis ta silmapilgutamata 3600.- rubla 180.rublane taalri hind aga mujal Eestis tekitas juba hirmus suurt meelepaha, põhjustas palvekirjade saatmist tsaarile ja isegi rahutusi. Alatskivi rahvas veel kannatas, kuid mitte kaua. Aga võib olla hõõgus juba Laksi Tõnise ajast juba tuli tuha all ja võib olla oli siiski selles oma osa

2

3.

ka Alatskivi tihedalt koolivõrgu. Igatahes 1905.a. varakevadel, kui selgus, et Nolcken tahab tasapisi maha saherdada ka müügitalude metsa, see plahvatas ja nüüd juba suuremalt kui kusagil mujal Eestis. Sündmuste üksikasjad on huvitavad ja seoses kooliajaloo uurimisega kogusid õpilased palju materjali selle kohta. Suure töö kirjutas 1905.a. sündmustest Alatskivist 11 kl. õpilane Liina Nõmmik, fakte ja teateid töid teisedki. Siin kõige selle avaldamiseks aga ei ole mumi, vast ainult nii palju, et vastuhakk nii massilisena ei saanud tekkida stiihiliselt, vaid pidid olema ka organiseerijad. Selle kohta veel täpsemad andmed puuduvad, kuid osalisi viiteid selleks on, et ka köster Paukam kuidagi isi oli seotud asja organiseerimisega. Mõned jäljed näitavad ka Friedrich Kärnerile (Juhan Liivi koolivend Kodavere kihelkonnakoolist), kelle poolt talumehed nõu käisid pidamas.

Missugust osa etendasid 1905.a. vastuhakus Alatskivi koolmeistrid, ei ole veel kõigi osas selge. Peatskivi koolist on teada, et seal 2 poissi kõndinud punasest taskurätist lipuga koolimajas ringi ning laulnud "Maha verega võietud troonid..." selle eest aga olevat õpetaja August Kukk neid nurka põlvili pannud... Lahepera õpetaja Ants Peterson oli ülekuulamiseks viidud mõisa. Kui suuremad koolipoisid sellest teada saanud, hakanud nad protestrongikäigus punase lipuga ka mõisa poole liikuma, et nõuda õpetaja vabastamist. Kuid teel vastutulnud vanemad inimesed laitnud ära, et muudavad sellega õpetaja seisukorra veelgi halvemaks. Poisid jätnudki asja katki ja Petersoni ei olevat ka kaua kinni peetud. Võib arvata, et taolisi väljaastumisi oli ka teistes koolides, sest sellel ajal enami-

kes kodudes elati sündmustele väga põnevalt kaasa. Kogunes ju alati valitsejama ja juurde (praegune koolimaja) mitusada talupoega õigust nõudma.

Igatahes hirmutasid 1905.a. sündmused tõsiselt parun Nolkenit ja valitsejat Vunket ning vähemalt neist otseselt sai Alatskivi rahvas edaspidiseks lanti.

Kooli lossiperiood.

Ajaloolised ja poliitilised sündmused, mis 1914-20.a. vapustasid kogu maailma, muutsid elu ja olukorda ka Alatskivil. Lõplikult ja jäädavalt vabaneti küll mõisnikust, kuid järgnevas kodusöjas õnnestus ennast võimulepilitada Eesti kodanlusel. Suure sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena muutus õpetus ka Alatskivi koolides emakeelseks ja kadus usuõpetus. Kodanlik Asutav Kogu oma algkoolide seaduses 7.mail 1920.a. pidi tahes-tahtmata seda kinnitama. Kuulutati välja 6-eklassiline tasuta algkool, millest kuni 1930. aastani kohustuslik oli ainult 4 klassi.

Kuni 1920.aastani tegutsesid Alatskivil juba eespoolkäsitletud neli külakooli. 25. mail 1920.a. toimus Lahepera koolimajas Alatskivi valla kooli hoolekogude ja hariduskogu ühine koosolek, mida juhatas kooli vanem Markus Liiv. Sellel koosolekul kandis Peatskivi kooli hoolekogu ette, et Peatskivi koolimaja on seest kõlbmatu ja isegi kalliksminev remont ei päästaks olukorda. Valla hariduskogu otsustas samme astuda Alatskivi lossi üürimiseks Põllutööministeeriumilt Peatskivi koolile, et siis järkjärgult iga aasta üht klassi juurde avades kujundada kool edaspidi 8-aastaseks kõrgemaks rahvakooliks.

Loss saadigi, kuid et uue kooli ja vanade külakoolide ülalpidamine vallal kaugelt üle jõu oleks käinud, ennast veel alles vankuvatele jalgadele ajav noor "vabariik" haridusküsimuses aga kaunikesti võimetu oli ning otseselt nõudis koolide koondamist, siis ühendati kõik neli külakooli (Peatskivi, Haapsipea, Naelavere, Lahepera) 1920.a.

sügiseks Alatskivi lossi Alatskivi "kõrgema rahvakooli" nime all. XXXI. "Kaheksaklassilise" koolide tuhin vaibus peagi, kui hiljem selgus asjade enam-vähem tõeline olukord. Uue kooli juhatajaks valiti 28.a. Karl Kustavi p. Reinmann, kes oli pikemat aega töötanud õpetajana Kaukaasias ja Krimmis. Õpetajaiks said veel Villem Veskimets (tuli koos Peatskivi kooliga) August Alapert (Haapsipea koolist), uuesti valitud Aleksander Söbin ja kuu aega hiljem tulnud Alviine Veissberg. Kooli tuli 187 õpilast. Avati 5 klassikomplekti, õppetöö algas 4-dal oktoobril 1920.a. Esialgne sisseseade saadi ühendatud koolidelt, (vanad pingid, kantslid, tahvlid, peamiselt Haapsipealt raamatukogu). Peaaegu täielikult puudusid aga õppevahendid ja et ka vallal nende muretsemiseks raha ei jatkunud, tuli juba esimesel ja ka teisel poolaastal pidada rida pidusid ja korraldada näitemüük, mille sissetulekust osteti koolile hädavajalikke vahendeid. Kevadeks oli kool kulutanud vajaliku soetamiseks 76.000 marka, millest valla käest oli saadud ainult 13.000.

Huvi kooli vastu oli rahva hulgas tööpoolest suur. Esimesel aastal astus I-sse klassi 57 ja 1921.a. isegi 87 õpilast. Peale Alatskivi valla tuli õpilasi ka Kavastu, Luunja, Peipsiääre, Kokora, Vara ja Pala vallast. Internaat kasutas 63 õpilast. Õpilaste arvu haripunktiks kujunes 1921 -22 õppeaasta (243), siistpeale algas pidev kahanemine, mis maksimumi saavutas 1927-30.a. (sõjaja lapsed). Siis algas tagasihoidlik tõus uuesti.

Õpilaste arvu languse põhjuseks oli ka asjaolu, et vallanõukogu otsusega 19.dets. 22.a. pidid võõraste valdade lapsed maksma internaadi eest 75 marka kuus,

(ca 600 marka aastas). See oli küllalt suur summa ja laste-
vanemate koosolekul korduvalt avaldati selle vastu protesti.
Vöörastest valdadest õpilaste arvu muutmist näitab järgnev
tabel.

AASTA	Vööraste õpi- laste arv	AASTA	Vööraste õpi- laste arv.
1920/21	82	1928/29	18
1921/22	7	1929/30	10
1922/23	52	1930/31	11
1923/24	44	1931/32	18
1924/35	38	1932/33	21
1925/26	51	1933/34	19
1926/27	36	1934/35	14
1927/28	18	1935/36	29

71

Omas majas.

Koolil tuli võidelda suurte majanduslike raskustega. Kui loss anti koolile võrdlemisi kergesti, siis osa ruumide ja kõrvalruumide vabastamiseks sõjaväe osadest (kodusõja perioodil oli loss tervenisti sõjaväe käsutuses). Kulus palju päevi ja asjaajamist. Praegu paneb imestama asjaolu, et lossi eest tuli maksta igal aastal oma riigi-Põllutööministeeriumile 100 - 150.000 marka, hiljem 1000 - 1.500 krooni - vastavalt aasta rukkihindadele. Summa moodustas peagu ~~xxx~~ ühe kolmandiku kogu kooli aasta eelarvest ja loomulikult oli vallale suureks koormaks.

1926.a. oli planeeritud kooli eelarve järgmiselt:

Kulud:

1. Õpetajate palgad	864.326 mk.
2. Ametn. ja teen. palgad	35.000 "
3. Üür (loss, õpetaja korter)	190.446 "
4. Küte	76.674 "
5. Valgustus	10.174. "
6. Kantseleikulud	4.536 "
7. Õppevahendid	8.386 "
8. Raamatukogu	3.765 "
9. Õpilaste toetus	35.460 "
10. Inventariks	18.490 "
11. Hoonete remont	11.020 "
12. Muuks otstarbeks	22.046 "
Kokku 1.280.323 "	

Eelarve kaeti peamiselt Haridusministeeriumi (õpetajate palgad) ja valla summadest. Siiski omasid suurt tähtsust ka kooli n.ö.elda omad summad, mis olid planeeritud järgmiselt:

1. Koolipidudest	9.000 marka
2. Trahvirahadest	4.426 "
3. Üür kooliruumide tarvitamise eest teistelt organisatsioonidelt	2.200 "

Üürikoormast vabanemiseks otsustati 1928.a. muretseda koolile uus maja. Et päris uue ehitamiseks puudus jõud siis osteti Põllutööministeeriumilt mõisa vana härrasmaja, mis lossi valmimisest saadik oli olnud valitsejama ja Teine korrus oli alul kavatsatud puust ehitada, kuid et meistrid seda laitsid, siis osteti kivideks vanu mõisa-hooneid ja lossimüürilt lääne värav ning 1929 aastal valmis päris korralik koolimaja. Uues majas olid järgmised ruumid: alumisel korrusel 5 õpetaja korterid - kooli-teenija korter, üks tüdrukute magamistuba, 1 poiste magamistuba - üks poiste söögituba ja köök, mida kasutas internaat ja ka majahoidja. Teisel korrusel olid 6 klassi ruumi, üks loodusloo kabinet ja saal, Keldrid asus poiste puutöötuba. Koolimaja maksumus:

1. Härrastemaja hind	10.000 krooni
2. Materjal	12.466 "
3. Materjali valmistamine	1.550 "
4. Meistri töötasu	20.130 "
5. Keskküte	9.800 "
6. Järeelvalve ja muud kulud	892 "
Kokku:	56.453 "

Kuigi maja enda ostuhind hiljem kustutati, püsis ehituse ~~xxxxxxx~~ jaoks tehtud 30.000 krooniline laen veel kaua võlana valla eelarvel, kusjuures igasuguseid kooli nõudmisi püüti kärpida põhjendatult.

Kuigivõrd püüti ka internaadi küsimust lahendada. Juba lossipäevil oli internaadiks vastavad toad ja köök, kuid alul elu seal siiski vähe erines omaaegsest kihelkonnakooli öömajast. Toituti peamiselt kodust kaasa võetud külmast ja kuivast söögist. 1921.a. sügisel taotleti küll koolivalitsuselt 15.000 margalist toetust ühisköögile, samuti välikatlaid ühelt sõjaväeosalt, taotlus aga jäi rahuldamata. Küll aga said Alatskivi lapsed ammu juba maksta "Ameerika abi!" Nimelt avati jaanuaris 1922.a. lühikeseks ajaks kooli toitluspunkt, kus jagati Ameerika Punase Risti poolt saadetud toitu. Oli ju vaja näidata, et "Suured" ei unusta "väikest Eestit"! Alles 1935-36 õppeaastal jõuti internaadis sooja lõunatoiduni, mida valmistas kooliteenija naine 50 sendise kuutasu eest igalt osavõtjalt. Järgmisel aastal oli juba palgaline keetja, palgaga 15 krooni kuus; ka selle tasu maksid sööjad. Peale selle tuli vööra valla lastel maksta internaadi kasutamise eest ligi 6 krooni aastas. 1938/39 aastal oli internaadis sööjaid 42. Samal aastal hakkas vald keetjale maksuma 20 krooni kuus, kusjuures sööjad maksid lisaks ka veel 10 krooni. Samal kevadel tehti huvitav katse, veel 24 õpilasele anda sooja toitu (neist 14 valla arvel) (Eine maksis iga kord 7 senti + 1 senti keetjale). Eine nädalamenüü oli järgmine: esmaspäeval - kruubisupp

teisipäeval - mannapuder maguse kastmega

kolmapäeval - hernesupp lihaga

neljapäeval - riisisupp

reedel - tangupuder punase kastmega

Alati olnud laual rukkileib, mida enamik õpilasi iga toiduga söönud. Kui kaua see eksperiment kestis, ei ole kahjuks teada.

. Alles ^{vaf!} nõukogude korra ajal 1944/45 hakatitaotlema internaadi personali palku riigilt ja aasta hiljem see taotlus täituski. Ka hakati samal ajalraudvoodeid ^{ja okastlaadi} muretsema koolile. Varem olid kõik internaatlased täielikult omal varustusel.